

زکات، صدقه و احسان

ممنوع قرآن کریم

دکتر مریم اسحق زاده

انتشارات راه ابریشم
SILK ROAD PUBLICATION

۱۳۹۳

میراث‌نامه: اسحق زاده، مریم، ۱۳۵۲-
عنوان و نام پدیدآور: زکات، صدقه و احسان از منظر قرآن کریم/ مریم اسحق زاده.
مشخصات نشر: تهران: راه ابریشم، ۱۳۹۲.
مشخصات ظاهری: ۱۴۰ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۱-۶۰۴-۴
وضعیت فهرست نویسی: فیا
نوع: زکات - جنبه‌های قرآنی
موضوع: صدقه در اسلام
موضوع: زکات - جنبه‌های قرآنی
رده بندی شنگره: ۱۰۴ / ۱۷۶ الف ۱۳۹۲۵
رده بندی دیوبند: ۱۷۶ / ۲۹
شماره کتابشناسی: ۱۷۶ / ۲۹

انتشارات راه ابریشم
SILK ROAD PUBLICATION
www.silkroadpub.ir Email: info@silkroadpub.ir

زکات، صدقه و احسان در منظر قرآن کریم

مؤلف: دکتر مریم اسحاق زاده

ناشر: انتشارات راه ابریشم

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۳ هـ. ش

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

مرکز پخش: ۸۸۴۱۳۳۳۵ - ۹۱۳۱۸۸۶۷۶۵

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۴۴۱-۴۰-۶

حق چاپ برای راه ابریشم محفوظ است.

«من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق»

سپاس بیکرازی به خالق یکتا آن عالم آرای و عالم بی‌همتا که شکراندرش مزید نعمت است و کرامت عموماً راه سعادت را به عاقلان و مؤمنین رهنمون است. تقدیم به ارواح طیبه جهان معصوم^(ع) و همه علما و صلحا و شهداء و مؤمنین و مؤمنات مخصوصاً جهت سستی تعجیل در فرج آخرین پیام‌رسان الهی، قطب عالم امان حضرت مهدی صاحب‌الزمان^(عج).

فهرست مطالب

۱۳	پیشگفتار.....
۱۵	مقدمه.....
۱۸	زکات.....
۲۵	عمر علامه طباطبائی در مورد زکات.....
۲۶	فلسفه تشریع زکات.....
۲۷	ب: حفظ مال.....
۲۷	ج: افزودن به مال.....
۲۸	اهمیت زکات در اسلام.....
۲۹	سرّ وجوب زکات.....
۳۱	زمان تشریع حکم زکات.....
۳۲	شرایط واجب شدن زکات.....
۳۲	منابع زکات.....
۳۳	وابستگی منابع و مقادیر زکات به نظر ولی امر.....
۳۳	گرفتن زکات توسط حاکم اسلامی.....
۳۴	موارد مصرف زکات.....
۳۵	مالکین زکات.....
۳۶	انواع زکات ظاهری و باطنی.....
۳۹	زکات‌های مستحبی.....
۴۰	زکات فطره.....
۴۰	زکات بدن.....
۴۲	نقش زکات در اسلام.....

- ندادن زکات موجب کفر است! ۴۲
- کراهت داشتن از زکات ۴۳
- زکات دادن ۴۳
- خروج از اسلام در عدم پرداخت زکات ۴۴
- انعام زکات یکی از صفات مؤمنان ۴۴
- پیمه ایمان با اموال با صدقه ۴۵
- نزول آیت با ز ۴۵
- معاون بعد از زکات ۴۶
- زکات در ادیان سابقه ۴۷
- سخنان امیرالمؤمنین (ع) در مورد زکات ۴۷
- صدقه ۴۹
- آداب صدقه ۵۱
- موارد صدقه ۵۲
- اوقات صدقه دادن ۵۴
- صدقات روزانه ۵۵
- فضیلت صدقه از نظر پیغمبر (ص) ۵۵
- بهترین صدقه ۵۶
- صدقه مطلق اتفاق در راه خدا ۵۶
- اظهار و کتمان اتفاق ۵۷
- منع منت و ریا در اتفاق ۵۸
- مقدار صدقه ۵۹
- فزونیه صدقه توسط خدا ۶۱
- برخورد تنگ نظران با صدقه ۶۲

- ۶۳ صدقه آشکارا و نهان
- ۶۴ صدقه پیش از نجوا با رسول خدا (ص)
- ۶۶ اثر صدقه در تطهیر نفس
- ۶۷ صدقه و رابطه آن با در گوشتی
- ۶۸ پرداخت صدقه با گفتار خوش
- ۷۰ احسان
- ۷۳ فضیلت احسان
- ۷۴ تشویق خداوند احسان
- ۷۵ احسان در سخن به برادر المؤمنین علی (ع)
- ۷۵ تلافی بدی با نیکی
- ۷۶ احسان پاداش احسان
- ۷۸ الف) احسان به پدر و مادر
- ۸۴ ب) احسان به نزدیکان
- ۸۵ ج) احسان به یتیمان و مساکین
- ۸۶ د) احسان به همسایگان و همسفران و در راه ماندن
- ۸۸ احسان به هنگام قضاوت
- ۸۹ رابطه احسان با نهی از فحشاء و منکر
- ۹۰ عفو مساوی احسان یا نوعی از احسان
- ۹۱ پاداش عفو کننده در سخن پیامبر (ص)
- ۹۳ عفو جمیل در بیان قرآن
- ۹۴ سخاوت پیامبران با مثالی از قرآن
- ۹۴ اولین سبقت گیرندگان احسان
- ۹۶ پاداش نیکوکاران از زبان قرآن کریم

۹۷	سه پاداش بزرگ نیکوکاران
۹۸	مقام محسنین
۹۹	سرانجام محسنین بر اساس آیه ای از قرآن
۹۹	سخن پیرامون احسان از امیرالمؤمنین (ع)
۱۰۱	پایده مطالب مربوط به زکات
۱۰۳	چکیده مطالب مربوط به صدقه
۱۰۵	چکیده مطالب مربوط به احسان
۱۰۷	موارد احسان و نیکوکاری
۱۰۸	وجوه اختلاف
۱۱۰	عمومیت داشتن یا خیر
۱۱۱	بخش اول
۱۱۱	خمس
۱۱۳	فلسفه تشریع خمس
۱۱۴	منابع خمس
۱۱۴	خمس در قرآن مجید
۱۱۵	منظور از سهم خدا چیست؟
۱۱۵	خمس یک دستور مهم اسلامی
۱۱۶	آیا غنائم منحصر به غنائم جنگی است؟
۱۱۶	بخش دوم
۱۱۹	ایثار
۱۱۹	جهان طبیعت به ما درس ایثار می‌دهد
۱۲۰	اطعام همراه ایثار
۱۲۱	بخش سوم انفاق

- ۱۲۱..... وسعت مفهوم انفاق.....
- ۱۲۲..... استدلالی بر مسأله انفاق.....
- ۱۲۳..... انفاق و نقش آن (در سخن پیامبر (ص) و امام باقر (ع)).....
- ۱۲۳..... انفاق رکنی از ایمان.....
- ۱۲۴..... اهمیت انفاق در اسلام.....
- ۱۲۵..... انفاق، قرض به خدا.....
- ۱۲۶..... قرض الحسنه چیست؟.....
- ۱۲۶..... نمونه‌ای از انفاق به رسول خدا.....
- ۱۲۷..... شرط انفاق.....
- ۱۲۷..... از انفاق پنهان و آشکار غافل نباش.....
- ۱۲۸..... انفاق یک قانون عمومی در همان آیه است.....
- ۱۲۹..... عدم انفاق مال و احتکار آن مساوی با کفر است.....
- ۱۳۰..... ایصال و انفاق دو سرمایه بزرگ نجات و رستگاری.....
- ۱۳۰..... انفاق مانع هلاک جوامع می شود.....
- ۱۳۱..... انفاق مال و علم (در سخن امیرالمؤمنین (ع)).....
- ۱۳۲..... اعتدال در انفاق یکی از صفات ویژه بندگان خاص خدا.....
- ۱۳۲..... شرایط انفاق ارزشمند در راه خدا.....
- ۱۳۳..... آیا انفاق برتر از جهاد است؟.....
- فهرست منابع.....

www.ketab.ir

زکات: عینی و حبس، که فواید اخروی و دنیوی بی‌شماری داشته و با زکات حسن احوال خود را پاکیزه و طاهر می‌گردانیم. صدقه: می‌تواند هم واجب باشد و هم مستحب؛ البته زمانی که صدقه دهنده در کردارش کوتاهی باشد زکات و امر واجب گفته می‌شود و در غیر این صورت مستحب است. احسان: از ریشه حسن است و به عمل نیکی گفته می‌شود که فقط خالص برای خدا باشد.

در هر فصل ابتدا به تعریف لغوی و معنوی هر یک از مفاهیم زکات، صدقه و احسان پرداخته و به همراه آیات تفسیری برای هر کدام ارائه کرده و سعی گردید که موضوعات مربوط به هر یک حتماً با یکی از آیات قرآن مستند گردد.

در فصل چهارم نیز مقایسه‌ای بین مفاهیم هر سه فصل به عمل آمده و وجوه اختلاف و اشتراک هر کدام بررسی گردیده است. در فصل پنجم به تعاریف عناوین مشابه (خمس، ایثار، انفاق) به توضیح مختصری پرداخته‌ام.

دسترسی به اطلاعات بیشتر درباره این سه موضوع مذهبی و فهم و درک بیشتر این مفاهیم چگونگی برخورد با این اعمال خیر و صحیح

و اعمال آن در تدریس‌هایم در کلاس‌ها برای دانشجویان و همکاران و اجرای آن در سطح اجتماع. حال اگر کسی بخواهد در این مسیر قدم بگذارد و راه را ادامه دهد می‌طلبد که با اطلاعات بیشتری وارد این عناوین شود و حتی با مطالعه ادیان الهی دیگر و پیگیری این موضوعات در آن ادیان موضوع را جذاب‌تر و جالب‌تر نماید و این موضوعات را با دین اسلام مقایسه نماید.

بر این کار لازم می‌دانم از کلیه کسانی که در تهیه این کتاب همکاری داشته‌اند تقدیر و تشکر و قدردانی نمایم.

یکی از بویق‌ها دل‌گرمی‌های صادقانه دوستان، که مرا پشت گرم می‌کرد و دیگران محبت و عنایات خداوند و ائمه اطهار بود که در طول این تحقیق همواره شایان حالم بوده و این عنایات را همه‌جا احساس می‌کردم به یاد دارم که در سفری به مشهد در حرم امام رضا که فقیری پیش من آمد و گفت: «به خاطر امام رضا کمک کن!» من آمدم بگویم مادر جان تو باید بروی که به خداداد خمینی تا برایت کارت صادر شود. اما نگفتم زیرا در تحقیق خود در افتادم که اگر صدقه‌ای به کسی می‌دهید منتی بر سر او نگذارید.

بدیهی است در تدوین هر اثر علمی لغزش و خطا اجتناب‌ناپذیر است لذا از تمامی خوانندگان محترم خواهشمندم پس از آنکه بعد از خواندن کتاب و مشاهده هرگونه اشتباه، ما را مطلع گردانند تا ان شاء الله با یاری شما خوانندگان محترم بتوانیم اشکالات کتاب را به حداقل رسانده و در ویرایش‌های بعدی، عاری از اشتباه به شما عرضه کنیم. جویندگان علم و دانش تحویل دهیم.

مریم اسحاق زاده

تدبیر و تدبیر در آیات قرآن، شناسایی عوامل رشد و تعالی انسان را در کمال انسانی می‌نماید. زیرا آنچه را که قرآن آن‌ها را به عنوان تعالی انسان معرفی کرده است، همان عواملی هستند که خداوند اهداف خلقت انسان را به پی‌ریزی نموده است. حکمت بالغه و مشیت کامله الهیه بر آن کنش فساد را هندسه ایجاد چنان طراحی کرد و زمینه‌ای برای آزمایش و افتتان و امتحان قرار داد. حال می‌خواهیم قدرت نمایی و برکات کبریا را در نظر آوریم، کار خیر را بنگر که چه قدرت‌نمایی می‌کند. چه برکات عجیبی دارد! حتی یک قدم برای خدا برداشتن. از جمله کارهای خیر که بعضی واجب هستند و بعضی گاهی واجب و گاهی مستحب و بعضی دیگر مستحب هستند. به ترتیب برای مثال زکات، صدقه، احسان می‌باشد. که البته زکات واجب و مقدار مصارف و مواردش کاملاً مشخص و معلوم است. صدقه و احسان که عام‌تر از زکات هستند، مستحب هستند.

زکات در فقه فقط برای موارد واجب است انسان‌ها به خاطر این است امر خدای تعالی در رسیدن به تزکیه نفسانی، زکات می‌پردازند. می‌توانیم تزکیه انسان نسبت به نفس خویش دوگونه است: اول - با تزکیه عملی که پسندیده است. مثل آیه **قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا**^۱ دوم - تزکیه زبانی با سخت گفتن، مثل اینکه شاهی و گواهی غیر خود را توصیف کند و

پاک بداند و این تزکیه زبانی یعنی مدح دیگری مذموم و ناپسند است و در آیه: **لَا تَزْكُوا أَنْفُسَكُمْ**^۱ نهی در آیه تأدیب و تربیتی است برای زشت بودن خودستایی و اینکه انسان نفس خویش را بستاید که عقلاً و شرعاً ناپسند است. صدقه هم به موارد واجب گفته می‌شود هم به موارد مستحب اطلاق می‌شود. صدقه موارد بسیاری را شامل می‌شود از جمله حدیثی از پیامبر (ص) آورده شده است که فرموده‌اند: «کنار کشیدن مانع از رهگذر عابران صدقه است و هدایت و راه نشان دادن راه به مردم صدقه است و عیادت از بیمار صدقه است و امر به معروف و نهی از منکر صدقه است، و ردّ و جواب دادن سلام صدقه است.»^۲ حدیث دیگری در باب ارزش صدقه و اینکه مفهوم صدقه شامل بسیاری از اعمال و رفتارهای نیکو می‌شود، از پیامبر نقل کرده‌اند: بهترین صدقه، صدقه زبان است. کسی از صحابه گفت: صدقه زبان چیست؟ پیامبر فرمودند: شفاعت کردن است که به وسیله آن اسیری را آزاد کنی و یا از ریختن خوراک به کسی جلوگیری نمایی و همچنین به وسیله شفاعت کردن است که کسی به پدر مؤمنت برسد و بدی و کراهتی را از او برطرف سازی.^۳

خداوند در قرآن درباره احسان و پاداش آن چنین می‌فرماید:

هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ.^۴

آیا پاداش احسان غیر از احسان است.

پس با توجه به فرمایشات خداوند متعال در قرآن و ائمه اطهار در روایات و احادیث باید که نسبت به امور خیر توجه و دقت و خلوص

۱. اعلیٰ/۱۴.

۲. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ۱۸۲/۹۶.

۳. اکبری، غلامرضا، صدقه و نقش آن در تأمین اجتماعی، ۷۸.

۴. الرحمن/۶۰.

بیشتری نشان داد تا این نعمات عظیمی را که با بهای رحمت را به روی در دنیا و آخرت باز می‌کنند را بیشتر قدر بدانیم و تمام ساعات عمر و زندگی را وقف رضایت خدا نموده و از تمام لحظات در جهت خیرات و میراث جهت خشنودی خدا استفاده ببریم.

در کتاب حاضر به بررسی و معرفی سه مفهوم زکات، صدقه، احسان و مقایسه این سه موضوع و ارائه تعاریفی از عناوین مشابه خمس، ابله، انفاق) در بیان قرآن کریم پرداخته شده و مباحث مورد نظر در هیچ فصل طراحی شده و با استفاده از منابع تفسیری و آیات قرآن کریم مطالب یادآوری و تحصیل شده است از آن‌جا که برای نخستین بار به بحث و تحقیق از این موضوعات به میان آمده طبعاً در جمع‌آوری منابع و مرتب کردن عناوین و تیتربندی آن با دشواری‌هایی مواجه شدم که به حول و امداد الهی برطرف شد و راه تحقیق هموار گشت. به همین جهت نیز کتاب جای خالی از نقص نیست که انشاءالله خداوند توفیق عطا فرماید تا در فرصت‌های دیگر به اصلاح و گسترش مطالب آن پرداخته شود.

لازم به یادآوری است که با اینکه ضابطه را در خور این امر نمی‌دیدم ولی همواره در طول تحقیق عناوین الطاف الهی را مشاهده می‌کردم.

به امید اینکه خداوند متعال توفیقات روزافزون در دست شما باشد. همه پویندگان و پژوهشگران علوم قرآنی قرار دهد تا بتدریج گام‌های مؤثری در بهره‌گیری از این کتاب انسان و درمان بخشی از مشکلات بشریت بردارند.

امین یا رب العالمین

زکات

اصل زکات - رشد و فزونی است که از برکت دادن خدای تعالی حاصل می‌شود و در امور دنیوی و آخروی هر دو در نظر گرفته می‌شوند. نویسنده

زکا الزرع بزکات: وقتی است که از کشت و زراعت فزونی و برکت حاصل می‌شود. در قرآن (أَنْتُمْ أَرْكَى طَعَامًا)^۱ اشاره به چیزی است که حلال است و فرجام ناگوار نیست و نیز زکات - درباره چیزی است که انسان از حق خداوند برای مسکین و فقرا کنار می‌گذارد و از مالش خارج می‌کند و ناامیدان چنان مالی به زکات برای امیدوار بودن در برکت و فزونی در زکات دادن است. یا برای رهایی نفس یعنی والایش دادن نفس با خیرات و برکات و یا ناامیدان آن در بهر زکات برای همه موارد فوق است. زیرا هر دو خیر و نیکی در آن موجبات است.^۲ (هم فزونی و برکت مال و والایش و رشد نفس).

سعدی می‌گوید:

زکات مال بدر کن که فضلۀ زر را

چون باغبان بَیْرَت بیشتر دهد انگور

۱. کهف/ ۱۹.

۲. الاصفهانی، الرغب، المفردات الالفاظ القرآن، ۱۴۵.